

І. С. Крыштоп

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы

МАТЫЎ СНУ Ў ТВОРЧАСЦІ БЕЛАРУСКІХ І КІТАЙСКІХ ПАЭТАЎ ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ ХХ СТАГОДДЗЯ

Артыкул прысвечаны вывучэнню агульных рыс і нацыянальных асаблівасцяў ва ўяўленні снoў у беларускай і кітайскай паэзіі ХХ стагоддзя. Сон апісваецца як бяспрэчны маральна-эстэтычны ідэал, які дазваляе спазнаць анталогічную гармонію і сцвярджае дваістасць быцця.

Уводзіны. Параўнальна-тыпалагічнае вывучэнне асобных фактаў беларускай і кітайскай літаратур, раздзеленых велізарнай прасторай, сацыяльна-эканамічнымі і палітычнымі ўмовамі, адлюстроўвае адну з сучасных тэндэнцый развіцця літаратурнага рознаўства — асэнсаванне сінхроннай дыялагічнасці літаратурных з’яў.

Сучасныя параўнальна-тыпалагічныя даследаванні закранаюць розныя ўзроўні літаратуры: аналогіі, паралелі або сыходжанні могуць выяўляцца як на ўзроўні эпохі ці асобы аўтара, так і ў ідэйным і псіхалагічным планах твораў, матывах і сюжэтах, паэтычных вобразах і сітуацыях, асаблівасцях жанру і стылю. Праз супастаўленне існуе магчымасць больш грунтоўна разгледзець феномены, выявіць іх аднатыпнасць або разнастайнасць, што асабліва істотна для літаратур няроднасных народаў, раз’яднаных мовамі, рэлігіяй і мастацка-эстэтычнымі традыцыямі. Пры гэтым спасціжэнне з’явы не абмяжоўваецца канстатацыяй яе падабенства ці адрознення, а накіравана на характарыстыку ўнутранай сутнасці.

Кожная нацыянальная літаратура мае сваю сістэму ўстойлівых матываў, якія выяўляюць яе эстэтычную своеасаблівасць, пры гэтым у паэзіі яны найбольш непасрэдна суадносяцца са светам аўтарскіх думак і ўяўленняў. «У ролі матыву можа выступаць кожны феномен, кожная сэнсавая “пляма” — падзея, рыса характару, элемент ландшафту, кожны прадмет, вымаўленае

слова, фарба, гук і г. д.; адзінае, што вызначае матыў, — гэта яго рэпрадукцыя ў тэксце <...> ён фарміруецца непасрэдна ў разгортванні структуры і праз структуру» [2, с. 30—31]. Адзін і той жа матыў, захоўваючы сваю сэнсавую сутнасць, можа абнаўляцца ў розных гісторыка-літаратурных кантэкстах, набываць розныя сімвалічныя значэнні ў творах эпохі, г. зн. падкрэсліваць блізкасць і ў той жа час арыгінальнасць аўтараў. Такім чынам, выкарыстанне матыву як катэгорыі параўнальнага літаратурна-знаўства дазваляе выявіць індывідуальную, нацыянальную ці гістарычную спецыфіку мастацкага твора.

У розныя перыяды літаратурнага працэсу асобныя матывы ці тэмы аказваюцца на пярэднім плане ці на перыферыі. Запатрабаванасць матыва снабчання ў першай палове XX стагоддзя абумоўлена магчымасцю стварыць умоўнае асяроддзе — «нерэальную рэальнасць», «здзейсненую шчаслівую мару і мэтау» [1, с. 152], а таксама такой уласцівасцю чалавечага мыслення, як трывалае памкненне да ідэалу, які размяшчаецца найчасцей за межамі рэчаіснасці ў іншай рэальнасці. Пранікненне ў яе магчыма толькі пры знаходжанні ў пэўнай сітуацыі ці стане, напрыклад, сну, што дае «і разуменне, і свядомасць, і прадбачанне; жыццё, спалучанае са снамі, разгортваецца ў стагоддзі» [5, с. 194].

Мэта даследавання — вызначыць агульныя і нацыянальна-спецыфічныя рысы ў функцыянаванні матыва сну ў паэзіі кітайскіх і беларускіх пісьменнікаў першай паловы XX стагоддзя.

Матэрыялам для аналізу сталі кнігі «Пялёсткі лотаса і хрызантэмы» і «Літаратура 1900—1930-х гадоў».

Асноўная частка. У сваіх творах кітайскія і беларускія паэты актуалізуюць базавае значэнне сну як фізіялагічнага стану, неабходнай і пазітыўнай з’явы чалавечага жыцця. Істотна, што ў падобным варыянце рэалізацыі матыву акцэнт перамяшчаецца на ідэі спакою або адпачынку як умовы для аднаўлення фізічных і разумовых сіл чалавека: «Хачу ў салодкі сон акунуцца, / Забыць на час трывогі і пакуты» [5, с. 95]. Матыў сну-адпачынку актуалізуецца ў вершах беларусіх і кітайскіх паэтаў, прысвечаных апісанню прыроды, якая таксама разглядаецца як адно з магчымых месцаў рэкрэацыі чалавека.

Працягваючы традыцыі еўрапейскай культуры, беларускія паэты актуалізуюць метафарычнае значэнне сну-жыцця ў творах,

што спалучаюць элементы пейзажнай лірыкі з філасофскім роздумам і грамадзянскім пафасам: спакой, размернасць і ціхамірнасць прыроднага свету супрацьпастаўляюцца чаканням і прадчуванням магчымых сацыяльна-нацыянальных змен або пачуццям лірычнай гераніі: «Спіць душа, і розум спіць, / Смачна, без трывогі, / Піць і есці, есць і піць — / Клопат увесь нямногі» [3, с. 311].

Адным з дамінантных варыянтаў, што вызначае спецыфіку мастацкага светаўспрымання кітайскіх паэтаў, з'яўляецца сон — жудасная рэальнасць («Я з далёкай краі / Падаўся назад <...> Не Кітай, а кашмарны / І жудасны сон») [6, с. 27]. У іх акцэнтуюцца такія негатыўныя з'явы, як вайна, разбурэнне, пакуты. Аўтары атаясамліваюць сон і страту як прычыны духоўнай дэградацыі і забыцця найважнейшых каштоўнасцей жыцця. З гэтага вынікае, што сонны стан патрабуе пераадолення — абуджэння, якое суадносіцца з аднаўленнем страчаных сіл і гатоўнасцю да пераўтварэння свету. Паэты адстойваюць ідэю чалавечага існавання, абавязкова напоўненага актыўнай дзейнасцю. Паказальна і тое, што лірычныя героі выказваюць захапленне не толькі ад уласнага абуджэння, але і адначаснага ажывання і руху ў яго навакольнага свету.

У вершы прадстаўнікоў беларускай літаратуры, як і ў кітайскіх, з дапамогай матыву сну акцэнтуюцца прага чалавека да змен як у асабістым, так і нацыянальным жыцці. Аднак у айчынных паэтаў развіваецца матыву сну — ратаўнічай смерці, што адводзіць чалавека ад пакут у свет спакою і шчасця, дзе можна знайсці недасяжнае ці згубленае ў зямным жыцці, а ў кітайскіх — сон разглядаецца як магчымасць дакрануцца да страчанага. Такім чынам, і беларускія, і кітайскія аўтары ствараюць пазітыўную мадэль сну, якую можна разглядаць і як працяг канцэпцыі рамантычнай двухсветавасці.

Уключэнне паэтамі абедзвюх літаратур у свае творы такога элемента гіпнатычнай сферы, як снабачанне, з'яўляецца адным з прыёмаў раскрыцця ўнутранага свету героя з начным станам свядомасці. Пад уплывам начной цемры, цішыні, адзіноты, эмацыйнай незбалансаванасці перажыванні чалавека абвастраюцца, робяцца асаблівым досведам, і таму яны, па словах М. А. Лоскага, «не зводзяцца толькі да суб'ектыўных пачуццяў, а скіраваны на нешта абсалютна адрознае ад душэўнага жыцця»

[4, с. 187]. Напружанае начное асэнсаванне таго, што ўжо здарылася, і, як вынік, набыццё новага асабістага духоўнага вопыту трансфармуюць перажыванні чалавека ў спецыфічны стан свядомасці, які валодае прагнастычнасцю і выкрывае шматмернасць свету. У выніку той вопыт, што атрымліваюць са снабачанняў, існуе ў «творчым саюзе» з тым, што называецца эзатэрычнымі ведамі. Таму сны ў творах робяцца своеасаблівымі галасамі інтуіцыі. У паэзіі снабачанні выступаюць у якасці альтэрнатывы рэальнасці з-за іх магчымасці быць супрацьпастаўленымі і зямному жыццю, і смерці. Г. С. Памеранц называе такія сны «творчымі» і сцвярджае, што ў іх «прарываецца глыбінная інтуіцыя, натхненне, душа судакранаецца з безданню, смерцю, добром, мінулым і сапраўдным» [5, с. 10]. Прыкладам з'яўляюцца вершы «Людзям» і «Начныя думкі» Алеся Гаруна, у якіх ратаўнічае снабачанне дазваляе душы героя вызваліцца ад фізічнага цела і падарожнічаць самастойна — тым самым пашыраюцца межы зямнога жыцця [3, с. 272]. Аднак усведамленне мімалётнасці сну прымушае паэта ўсё ж аддаць перавагу ўражанням сапраўднага свету, г. зн. мае месца зварот да рэальнасці дзеля дасягнення ў ёй паказанага ў сне ідэалу. Паказальна, што ідэя пра аддзяленне душы адпавядае не толькі славянскай міфалогіі, але і агульнаеўрапейскай філасофіі, што заснавана на меркаваннях Сакрата, Платона і іншых прадстаўнікоў антычнасці аб дваістасці чалавечай душы (ідэя выдатна адлюстравана ў творы М. Гарэцкага «Дзве душы»), яе нараджэнні, смерці або заключанасці ў цэле, як у турме.

Снабачанні ў лірыцы кітайскіх паэтаў, як правіла, набываюць «негатыўныя канатацыі» і вызначаюцца як спусташальныя, поўныя нуды і гаркоты. Напрыклад, у вершы «Барабан» Фэн Чжы дэталева вытлумачаецца прычына адмоўнага стаўлення да снабачыння — падчас сну лірычны герой атрымлівае магчымасць зазірнуць у будучыню, г. зн. матыў набывае прафетычную функцыю: «Разы чатыры у ноч адну / ўсё той жа бачыў сон: / што дзесяць отракаў стаіць / прад ім з паніклай галавой <...> Хто пахаваў яго? Народ? / Ці ашалелы ідыёт» [6, с. 61].

Сон-мара, які быў асабліва распаўсюджаны ў паэтычных творах рамантыкаў пачатку XIX стагоддзя, аднаўляецца ў лірыцы беларускіх і кітайскіх паэтаў з мэтай супрацьпастаўлення

рэальнага свету з яго абмежаваннямі нацыянальнай свабоды, сацыяльнай несправядлівасцю і свету ідэальнага, здольнага пазбавіць ад жыццёвых нягод. У вершы «Сон» Ін Сюжэнь развівае рамантычны матыў сну-мары: апісваючы выдатную, амаль ідэальную для існавання чалавека прастору, аўтар сцвярджае ключавую для рамантычнай эстэтыкі думку аб магчымасці яе ажыццяўлення ў сучаснасці, пры гэтым адбываецца дэканкрэтызацыя гістарычнага і географічнага фону, ствараецца ўмоўная рэальнасць. Яна дазваляе гераіні верша задаволіцца ілюзіяй у даследаванні існуючага свету.

Прытрымліваючыся мастацкай традыцыі далёкіх папярэднікаў (Вяргілія, Авідыя і інш.), кітайскія і беларускія паэты супастаўляюць два станы — жыццё з пачуццём кахання і без яго — са сном. У любоўнай лірыцы яны актуалізуюць значэнне сну як перыяду найвышэйшага шчасця: закаханасць параўноўваецца з прыгожым сном, а абуджэнне атаясамліваецца з ростанню.

Заклучэнне. Праз інтэрпрэтацыю сну кітайскія і беларускія паэты выяўляюць як прыгожае, так і негатыўнае ў рэчаіснасці. Пры гэтым антынамічнае разуменне з’явы (сон-смерць — сон-жыццё, сон-мара — сон-забыццё) не разбурае цэласнасці мастацкага свету аўтараў, а ўтварае парадаксальнае адзінства, што выяўляе спецыфіку паэтычных твораў — сцвярджэнне амбівалентнасці ўсяго існага. Таксама матывы сну і снабчыння сведчаць не толькі пра неабходнасць даследавання рэальнага свету — пры іх дапамозе ствараецца свет умоўны, неад’емны ад існуючага.

Спіс цытаваных крыніц

1. *Багдановіч, І. Э.* Авангард і традыцыя : беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння / І. Э. Багдановіч. — Мінск : Беларус. навука, 2001. — 387 с.
2. *Гаспаров, Б. М.* Литературные лейтмотивы : очерки по истории рус. лит. XX века / Б. М. Гаспаров. — М. : Наука : Вост. лит., 1994. — 304 с.
3. Літаратура 1900—1930-х гадоў / уклад. і камент. А. А. Манкевіч ; навук. рэд. С. Л. Гаранін. — Мінск : Маст. літ., 2014. — 942 с.
4. *Лосский, Н. О.* Чувственная, интеллектуальная и мистическая интуиция / Н. О. Лосский. — Париж : YMCA-PRESS, 1938. — 226 с.
5. *Померанц, Г. С.* Сновидение и очевидное / Г. С. Померанц // Литератур. газ. — 1997. — 23 июля. — С. 10.
6. Пялёсткі лотаса і хрызантэмы : сто паэтаў Кітая XX стагоддзя / уклад. А. Карлюкевіч ; пер. з кіт. М. Мятліцкага. — Мінск : Маст. літ., 2018. — 337 с.